

გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტი

Grigol Robakidze University

ხელნაწერის უფლებით
With the right of manuscript

ნინო საჩალელი
Nino Sachaleli

აგროტურიზმი, როგორც ტურისტული ბიზნესის მდგრადი
განვითარების კომპონენტი და მისი პოტენციალი შიდა
ქართლის რეგიონში

**Agritourism as a Component of Tourism Business Sustainable
Development and Its Potential in Shida Kartli Region**

საგანმანათლებლო პროგრამა: ბიზნესის ადმინისტრირება
Educational Programme: Business Administration

დისერტაცია წარდგენილია ბიზნესის ადმინისტრირების
დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად

Thesis is presented for obtaining of the
PhD Degree in Business Administration

რეზიუმე

Abstract

თბილისი
Tbilisi

2024

გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტი

ხელნაწერის უფლებით

ნინო საჩალელი

აგროტურიზმი, როგორც ტურისტული ბიზნესის მდგრადი
განვითარების კომპონენტი და მისი პოტენციალი შიდა
ქართლის რეგიონში

საგანმანათლებლო პროგრამა:

ბიზნესის ადმინისტრირება

დისერტაცია წარდგენილია ბიზნესის
ადმინისტრირების დოქტორის აკადემიური
ხარისხის მოსაპოვებლად

რეზიუმე

თბილისი

2024

გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტი

მეცნიერ-ხელმძღვანელი:

თამარ ქობლიანიძე, ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი
მაია მელაძე, ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი

დისერტაციის დაცვის თარიღი გამოქვეყნდება
უნივერსიტეტის ვებ-გვერდზე www.gruni.edu.ge

დისერტაციის დაცვა შედგება გრიგოლ რობაქიძის სახელობის
უნივერსიტეტის ბიზნესისა და მართვის სკოლის
საატესტაციო - საექსპერტო კომიტეტის სხდომაზე

დისერტაციის გაცნობა შესაძლებელია გრიგოლ რობაქიძის
სახელობის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში, თბილისი, ირინა
ენუქიძის №3 (აღმაშენებლის ხეივანი მე-13 კმ)

სარჩევი

შესავალი.....	5
კვლევის აქტუალობა და პრობლემის არსი.....	5
კვლევის მიზანი და ამოცანები	10
ნაშრომის ჰიპოთეზა	11
სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვა და კვლევის თეორიული კონტექსტი.....	12
მეთოდოლოგია და კვლევის აღწერა.....	14
განსჯა და მეცნიერული მიგნებები	16
დასკვნა	21
რეკომენდაციები	29

შესავალი

კვლევის აქტუალობა და პრობლემის არსი

მდგრადი განვითარება საკმაოდ ახალი კონცეფციაა, რომელიც სრულყოფილი ფორმით მხოლოდ 1987 წელს გაჟღერდა გაეროს გარემოსა და განვითარების მსოფლიო კომისიის, ე.წ. ბრუდლენდის კომისიის მიერ მომზადებულ ანგარიშში. კომისიის განმარტებით, მდგრადი განვითარებისას დღევანდელი მოთხოვნილებები უნდა დაკმაყოფილდეს ისე, რომ ზიანი არ მიადგეს არსებულ რესურსებს და საფრთხე არ შეექმნას მომავალ თაობებს.

აღნიშნული დეფინიცია ყურადღებას ორ ძირითად ასპექტზე ამახვილებს: საჭიროებებზე და განვითარებაზე. საჭიროებებში, უპირველეს ყოვლისა, მსოფლიოს დარბი მოსახლეობის საჭიროებები იგულისხმება, რომელსაც სხვების საჭიროებებთან შედარებით, უპირატესობა ენიჭება, განვითარებაში კი - ტექნოლოგიებისა და სოციალური წესრიგის პროგრესი, რომელიც გარკვეულ ფარგლებში უნდა მოექცეს, რათა შესაძლებელი გახდეს როგორც თანამედროვე, ისე მომავალი თაობის საჭიროებების დაკმაყოფილება.

ტურიზმი მსოფლიოში ფასდება, როგორც პოზიტიური გავლენების მქონე დარგი, თუმცა მისმა უკონტროლო განვითარებამ უკვე წარმოშვა სხვადასხვა სოციოკულტურული პრობლემა, სწორედ ამიტომ გახდა აქტუალური მდგრადი ტურიზმის განვითარება. ტურიზმი სხვადასხვა ფორმისგან შედგება, თუმცა აგროტურიზმი, ეკოტურიზმი და სოფლის ტურიზმი მსოფლიოს მრავალი ქვეყნისთვის იქცა გამოწვევად, როგორც გზა მდგრადი ტურიზმის განვითარებისაკენ. აშშ-ს ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამსახური გამოყოფს აგროტურიზმის მდგრადობის ექვს ძირითად ელემენტს - ავთენტურობას, გართობას, ღირებულებებს, ურთიერთობებს, სწავლას და ჩართულობას.

ევროკავშირთან დადებული ასოცირების შესახებ შეთანხმების მე-9 თავის მიხედვით (შეთანხმება ძალაში შევიდა 2016 წლის 1

ივლისიდან), საქართველოს მხრიდან ორმხრივი და ევროპის დონეზე თანამშრომლობა უნდა დაეფუძნოს „ადგილობრივი თემების, განსაკუთრებით სოფლად, თვითმყოფადობისა და ინტერესების პატივისცემას, ადგილობრივი განვითარების საჭიროებებისა და პრიორიტეტების გათვალისწინებით; ტურიზმის ხელშეწყობას მდგრადი განვითარების უზრუნველყოფის მიზნით, განსაკუთრებით ადგილობრივ თემებში“. შეთანხმების 333-ე მუხლის „ზ“ პუნქტის მიხედვით უნდა მოხდეს ღვინის ტურიზმისა და აგროტურიზმის ხელშეწყობა, ასევე სოფლის მეურნეობის წარმოების მოდერნიზაციისა და მდგრადი განვითარების ხელშეწყობა; სოფლის განვითარების პოლიტიკის შესახებ ცოდნისა და საუკეთესო პრაქტიკის გაზიარება სოფლის თემებში ეკონომიკური კეთილდღეობის უზრუნველყოფის მიზნით; სოფლის მეურნეობის სექტორის კონკურენტუნარიანობის ამაღლება და ბაზრებზე ყველა დაინტერესებული მხარისათვის ეფექტიანობისა და გამჭვირვალობის უზრუნველყოფა; ხარისხიანი პოლიტიკისა და მისი კონტროლის მექანიზმების ხელშეწყობა, გეოგრაფიული აღნიშვნებისა და ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქციის წარმოების ჩათვლით.

საქართველოს ტურიზმის სტრატეგია 2025-ის მიხედვით, კონკურენტუნარიანობის გაზრდა უნდა მოხდეს მსოფლიო დონის ტურისტული მომსახურების შეთავაზების გზით, კერძოდ ტურიზმის ინდუსტრიაში ხარისხის, უსაფრთხოებისა და მდგრადი განვითარების პროგრამების შემუშავებითა და სტანდარტიზაციის ხელშეწყობით.

აგროტურიზმის განვითარება ზრდის შემოსავლებს, რაც მნიშვნელოვანია ადგილობრივი ბიუჯეტის ფორმირებისათვის, ეს კი თავის მხრივ ქმნის აგროტურიზმის მდგრადი განვითარების კონცეპტუალური ჩარჩოს შექმნისა და შემდგომ ეტაპზე უკვე მისი დანერგვისა და ადაპტაციის აუცილებლობას. კონცეპტუალური ჩარჩოს შექმნისას გათვალისწინებულია ორი ფაქტორი: 1. მდგრადი განვითარების პრინციპები და 2. აგარული მეურნეობისა და ტურიზმის ბიზნესის სინერგია. თავის მდგრადი განვითარების პრინციპების მისაღწევად აუცილებელია: მდგრადი ეკონომიკური განვითარება, სოციალური განვითარება და გარემოს

დაცვა. ეს სამი ფაქტორი ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად არსებობს, თუმცა კვეთს ერთმანეთს და ქმნის მდგრადი განვითარების ქვაკუთხედს. რეგიონის მდგრადი ეკონომიკური განვითარება ფოკუსირებულია საზოგადოების კეთილდღეობაზე და ყველა ეკონომიკური საქმიანობის ხარჯეფექტურობაზე, ის ახდენს ისეთი საწარმოების შექმნის სტიმულირებას, რომლებიც გათვლილია დროის გრძელვადიან პერიოდზე. სოციალური მდგრადობა უზრუნველყოფს ადამიანების უფლებების დაცვასა და სოციალურ თანასწორობას ნებისმიერი სოციალური ფენისათვის. იგი მოითხოვს მიღებული სარგებლის თანაბრად გადანაწილებას, რომ აღმოფხვრილი იქნეს სიღარიბის დონე. სოციალური მდგრადობა ხელს უწყობს ადგილობრივ მოსახლეობას, რომ შეინარჩუნონ და გაზარდონ ცხოვრების ხარისხის დონე, აღიარონ და პატივი სცენ სხვა კულტურებს და აღკვეთონ მათი ნებისმიერი სახის ექსპლუატაცია. მესამე გარემოს მდგრადობა კი მოიცავს კონსერვაციისა და რესურსების მართვის მენეჯმენტის შემუშავებას, განსაკუთრებით ისეთი რესურსების მიმართ, რომელიც არ არის განახლებადი და აუცილებელია სიცოცხლისათვის.

ტურიზმის მსოფლიო ორგანიზაცია 2020 წლის დასაწყისშივე პროგნოზირებდა, რომ შიდა ტურიზმი საერთაშორისო ტურიზმზე უფრო მეტად მოთხოვნილი იქნებოდა, რაც რეალურად შესრულდა კიდევ. კარგად დაგეგმილმა სოფლის და აგროტურიზმმა საშუალება მისცა სახელმწიფოებს, რომ შიდა ტურიზმის საშუალებით მომხდარიყო ადგილობრივი ეკონომიკის სტიმულირება. მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციამ შეიმუშავა რეკომენდაციები და გაიდლაინები ტურიზმის „გადასატვირთად“, სადაც ხაზგასმულია ტურიზმის განვითარების მდგრადი და სტაბილური სამოქმედო გეგმის შემუშავების მნიშვნელობა სოფლის თემებისთვის, განსაკუთრებით COVID-19 კრიზისის ფონზე, რაშიც რა საკვირველია სოფლის ტურიზმი, ეკო ტურიზმი და აგროტურიზმი მოიაზრება.

გლობალური ტურიზმი შეჩერებულია COVID-19 პანდემიის ფონზე, რამაც გამოიწვია მძიმე ეკონომიკური ზარალი, სამუშაო ადგილების შემცირება და გაურკვეველობა, მაგრამ ამ პანდემიამ მსოფლიოს საშუალება მისცა ხელახლა წარმოაჩინოს ტურიზმი -

ადადგინოს ინდუსტრია, რომელიც უფრო უსაფრთხო, უფრო სამართლიანი და პლანეტის მიმართ ეკო მეგობრულია.

ეს არის ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკის (EBRD) და FAO-ს მიერ საქართველოში აგროტურიზმის ახალი ინიციატივის წამოწყების მთავარი იდეაც. საქართველოს კულინარიული სიმდიდრე - მრავალი ქვეყნისთვის უნიკალურია - განსაცვიფრებელია, ასევე სოფლის პეიზაჟები და ლანდშაფტი.

მსგავსი მდგრადი აგროტურიზმი ხელს შეუწყობს მცირე ბიზნესისა და ადგილობრივი ეკონომიკის შენარჩუნებას - და მათ უფრო მდგრადი გახდის კრიზისების მიმართ. მას ამავდროულად შეუძლია შეინარჩუნოს საქართველოს კვების ტრადიციები და კულტურული მემკვიდრეობა. არსებული სიტუაციის მიხედვით აგროტურიზმს საშუალება აქვს უპასუხოს კრიზისული წლების მთავარ გამოწვევებს, პანდემიურ პერიოდშიც მიიზიდოს ადგილობრივი ტურისტების ყურადღება და საფრთხე არ შეუქმნას მათ ჯანმრთელობას. აგროტურიზმის განვითარებას შეუძლია მინიმუმამდე დაიყვანოს ის სოციალური და ეკონომიკური გავლენები, რაც პანდემიამ გამოიწვია და კრიტიკული გავლენა მოახდინა მათზე.

ბევრ რეგიონში სოფლის მეურნეობიდან ეკონომიკური მოგება მცირდება. ამავდროულად, კლიმატის ცვლილებისგან გამომდინარე წარმოიქმნება ცხოვრების ტრადიციული წესებიდან გადახვევის საფრთხე, მაგრამ იზრდება მოგზაურთა მოთხოვნა ბუნების, ადგილობრივი კულტურისა და პროდუქტების გარშემო ახალ გამოცდილებების შექმნის თვალსაზრისით, ამდენად საზოგადოების ჩართულობა, რეგიონს ეკონომიკური აღორძინების უზარმაზარ შესაძლებლობებს სთავაზობს.

სოფლად სამუშაო ადგილებისა და ეკონომიკური საქმიანობის ახალი შესაძლებლობების შექმნა მოითხოვს შესაბამის კავშირებს, ინვესტიციებს, ბუნებრივი და კულტურული მემკვიდრეობის პოპულარიზაციასა და მათი შენარჩუნების მხარდაჭერას, ციფრული ტექნოლოგიების განვითარებას, ადეკვატური უნარ-ჩვევებისა და პროდუქტების განვითარებას, რაც ბიზნესის და საჯარო სექტორის თანამშრომლობით მიიღწევა.

ტურიზმის საშუალებით ღირებულებების შექმნას უნდა მივუდგეთ ჰოლისტიკური მიდგომით, რომელიც მოიცავს ყველა სხვა სექტორსა და საქმიანობას ტურიზმის ღირებულების ჯაჭვში. კოვიდ 19-ის კრიზისმა უამრავ ადამიანს დააკარგვინა სამუშაო, ბევრი ადამიანი დაუბრუნდა სოფლად საკუთარ საცხოვრებელ ადგილებს, დაიწყეს საკუთარი საოჯახო მეურნეობებისა და საკუთარი ბიზნესის წამოწყებაზე დააფიქრა, რაც აგროტურიზმის განვითარებისთვის უფრო ხელსაყრელ გარემოებად შეიძლება იქნეს მიჩნეული. შესაბამისად, კიდევ უფრო აქტუალური გახდა აგროტურიზმის მდგრადი განვითარების კონცეპტუალური ჩარჩოს შექმნა.

2020 წელი ტურიზმის მსოფლიო ორგანიზაციამ ტურიზმისა და სოფლის ტურიზმის წლად გამოაცხადა, რადგან როგორც უკვე აღნიშნა, ამ უკანასკნელს აქვს საშუალება, რომ შექმნას სამუშაო ადგილები და წარმოაჩინოს რეგიონის განვითარების ახალი შესაძლებლობები. იგი ასევე ხაზს უსვამს ტურიზმის როლის ბუნებრივი რესურსებისა და კულტურული მემკვიდრეობის დაცვასა და შენარჩუნებაში. სოფლის ტურიზმისა და აგროტურიზმის განვითარება ხელს უშლის რეგიონების დეპოპულაციას, რაც აჩერებს სოფლებიდან მიგრაციას.

გაეროს ტურიზმის მსოფლიო ორგანიზაციის მონაცემების მიხედვით, ურბანიზაცია დღესდღეობით მთელი მსოფლიოს ტრენდია და ნავარაუდევია, რომ 2050 წლისათვის მსოფლიოს მოსახლეობის 68% იცხოვრებს სოფლად, ასევე აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ 80% სიღარიბის ზღვარს ქვემოთ მყოფი ადამიანებისა ცხოვრობს სოფლად და არა ქალაქში. მსოფლიოს მასშტაბით დაბალი და საშუალო შემოსავლიანი ქვეყნების მოსახლეობის 1.8 მილიარდი ახალგაზრდა ცხოვრობს სოფლად, სამუშაო ადგილების არ არსებობის გამო კი ხდება მათი მობილობა და ადამიანური რესურსის გადინება. მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის ინფორმაციით დაუსაქმებელი ახალგაზრდა ადამიანების რაოდენობა 3-ჯერ აღემატება უფროსებისას. შესაბამისად, სამუშაო ადგილების არ არსებობის გამო, მიგრაცია სოფლებიდან ქალაქად, ისევე როგორც სხვა ქვეყნებში ლოგიკური მოვლენაა. ეს კი გამოუსწორებელ შეცდომებამდე მიგვიყვანს, რადგან იკარგება ადათ-წესები და კულტურული ფასეულობები.

გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაცია მიიჩნევს საქართველოს თავისი ისტორიული გასტრონომიული ტრადიციებით, მდიდარი კულტურული მემკვიდრეობითა და თვალწარმტაცი პეიზაჟებით აქვს პოტენციალი, რომ მომავალი ათწლეულის განმავლობაში კავკასიის რეგიონის მდგრადი აგროტურისტული ადგილი გახდეს.

საქართველოში ტურისტებს საშუალება აქვთ დააგემოვნონ ავთენტური ქართული კერძები და ღვინო, ისიამოვნონ ღია ცის ქვეშ და დააფასონ ბიომრავალფეროვნება, კვების მრავალფეროვნება და ტრადიციები, რაც ადგილობრივ გასტრონომიას ასე უნიკალურს ხდის.

კვლევის მიზანი და ამოცანები

კვლევის მიზანი

აგროტურიზმის მიმართულებით, მსოფლიოს წამყვანი ქვეყნების კერძოდ, ნიდერლანდების, სლოვენის, შვედეთის, უნგრეთის, ლატვიის, ალბანეთის, ესპანეთის, რუმინეთის, ესტონეთის, იტალიის, ბელორუსიის, საფრანგეთის, ავსტრალიის, საბერძნეთის, კვიპროსის, გერმანიის, ამერიკის შეერთებული შტატების გამოცდილებისა და საქართველოში, კერძოდ შიდა ქართლის რეგიონში არსებული მდგომარეობის შესწავლის საფუძველზე აგროტურიზმის განვითარების პოტენციალის გამოვლენა, კონცეპტუალური ჩარჩოს შექმნა და რეკომენდაციების შემუშავება.

კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე დასახულია ამოცანები:

- მდგრადი განვითარებისა და აგროტურიზმის შესახებ თეორიული ბაზის შესწავლა და ანალიზი.
- მსოფლიო ტენდენციების შესწავლა და აგროტურიზმის განვითარების არსებული მოდელების ანალიზი.
- ეროვნულ დონეზე აგროტურიზმის განვითარების ანალიზი, კერძოდ შიდა ქართლის რეგიონში, რომელიც აგრარული მიმართულებით წამყვანი რეგიონია, გამოირჩევა დედაქალთან სიახლოვით და იძლევა საინტერესო აგროტურისტული პროდუქტების შემუშავების საშუალებას.

- შიდა ქართლის რეგიონში აგრარული წარმოების ძირითადი სოციალურ-ეკონომიკური მაჩვენებლებისა და აგრარული მეურნეობის დინამიკის შესწავლა.
- შიდა ქართლის რეგიონში აგროტურიზმის განვითარებისათვის რესურსებისა და პოტენციალის ანალიზი და რეგიონის თავისებურებების გამოვლენა.
- შიდა ქართლის რეგიონში აგროტურიზმში ჩართული მეწარმეების ბიზნეს გარემოს შესწავლა და ანალიზი.
- არსებული და პოტენციური (ადგილობრივი და უცხოელი) აგროტურისტების მიდგომების შესწავლა და ანალიზი აგროტურიზმთან მიმართებაში.
- აგროტურიზმსა და ტურიზმის ბიზნესის მდგრად განვითარებას შორის კავშირის დადგენა.
- აგროტურიზმის განვითარებაზე მოქმედი ფაქტორების ანალიზი.
- შიდა ქართლის რეგიონში აგროტურიზმის განვითარებისათვის - აგროტურიზმის მნიშვნელობის დასაბუთება (ფაქტორული ანალიზი).
- შესწავლილი მასალისა და კვლევის შედეგების შეჯამება, ინტერპრეტაცია, განსჯა და ანალიზი.
- აგროტურიზმის მდგრადი განვითარების კონცეფციის შემუშავება.
- დასკვნების გაკეთება და რეკომენდაციების შემუშავება.

ნაშრომის ჰიპოთეზა

1. რესურსების სწორი გამოყენების შემთხვევაში აგროტურიზმი ტურიზმის მდგრადი განვითარების კომპონენტს წარმოადგენს, რომელიც უნდა ეფუძნებოდეს კონცეპტუალურ ჩარჩოს.
2. შიდა ქართლის რეგიონს აგროტურიზმის განვითარებისთვის დიდი პოტენციალი გააჩნია, რომელიც თითქმის აუთვისებელია.

სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვა და კვლევის თეორიული კონტექსტი

ნაშრომში თავმოყრილია იმ ექსპერტთა და მკვლევართა სამეცნიერო ხასიათის მასალები, რომლებიც აღიარებულნი არიან მსოფლიოს მასშტაბით საკვლევო საგნის ირგვლივ შემუშავებული ნაშრომებით, ანგარიშებით.

ტურიზმის მზარდი ინდუსტრია, რომელიც გამოირჩევა თავის კომპლექსურობით, პოპულარობით და გარემოსთან მრავალმხრივი კავშირურთიერთობითაა ცნობილი. ამის გამოა, რომ ტურიზმის მდგრადი განვითარების კონცეფცია ითვალსწინებს:

1. ტურიზმის განვითარების ინტერესების თანხვედრა მომავალი თაობების მოთხოვნებთან;
2. ტურიზმის, ადგილობრივი ბიზნესის, მოსახლეობის, ადმინისტრაციის და სხვა დაინტერესებული მხარეების ინტერესებს;
3. ტურიზმის განვითარების კავშირს გარემოს მდგრად განვითარებასთან (მისი შემადგენელი ნაწილების – ბუნებრივი, ანთროპოგენული და ბუნებრივ-ანთროპოგენული – განვითარების ინტერესების გათვალისწინებით);
4. ტურიზმის და გარემოს მდგრადი განვითარების ურთიერთდაკავშირებულ სისტემას (დარგის გავლენა გეოგრაფიულ სისტემებზე და გარემოს გავლენა ტურიზმის განვითარებაზე)

დღეისათვის აგროტურიზმი მსოფლიო ტურიზმის ინდუსტრიის ერთერთ დინამიურად განვითარებად მიმართულებას წარმოადგენს. აგროტურიზმის მზარდი პოპულარობა დიდ ინტერესს იწვევს ბუნებრივი გარემოს მიმართ, რომელიც ეყრდნობა მსოფლიოში ადამიანების სოფლის მეურნეობის შემეცნების მაღალ დონეს.

როგორც მეცნიერი კანდამპული ხსნის, რომ ტურიზმი წარმოადგენს უნიკალურ პროდუქტს, რომელიც შედგება მატერიალური და არამატერიალური ძეგლებისგან, რომელიც მოიცავს ყველაფერს, რისი საშუალებითაც ტურისტები მიიღებენ

გამოცდილებას. ტურიზმის არაერთი ფორმა არსებობს, მაგალითად, როგორცაა ეკო ტურიზმი, კულტურული ტურიზმი, გასტრონომიული ტურიზმი, ღვინის ტურიზმი, აგროტურიზმი, სოფლის ტურიზმი და სხვა.

შარპლეი აღნიშნავს, რომ უამრავმა დესტინაციამ განიცადა მყისიერი, დაუგეგმავი და უკონტროლო განვითარება. ყოველივე ამან წარმოშვა სხვადასხვა ნეგატიური ეკონომიკური, სოციალური და ეკოლოგიური პრობლემები. სხვა მკვლევარები, მაგალითად როგორებიც არიან გიბსონი ბარკ და ფრანს, კოკერელი, ლეონტიდოუ, ევანს, კემპბელ და სტოუნჰაუსი ტურიზმის განვითარების სანაცვლოდ ქვეყანა იხდის „გადასახადს“, დანიშნულების ადგილის ბუნებრივი და სოციალური გარემოს გაუარესების თვალსაზრისით. სხვა მკვლევარები, მაგალითად, მილი და მორისონი ასევე ყურადღებას ამახვილებენ ტურიზმის საზიანო ეფექტებზე. ისინი ხაზგასმით საუბრობენ ინფრასტრუქტურაზე, რომელიც შეიძლება ვერ გაუმკლავდეს ტურისტების ჭარბ რაოდენობას. მათი აზრით, ტურიზმი თავის მხრივ იწვევს, სოციალური ფასეულობების შეცვლასა და ადგილობრივი მოსახლეობის წეს-ჩვეულებების, ტრადიციული ქცევისა და ქცევის სტანდარტების დაკარგვას. ეს კი გამოწვეულია იმით, რომ ადგილობრივი მოსახლეობა იწყებს ტურისტების ცხოვრების სტილის მიბაძვას. ამასთან ერთად ტურიზმის განვითარებასთან ერთად იზრდება კრიმინალის რიცხვი, ასევე ჩნდება საკუთარი ენის დაკარგვის ან და მასში ცვლილებების ალბათობა (მაგ. ინგლისური და ფრანგული ტერმინების დამკვიდრება), შესაბამისად, ადგილი აქვს ტერიტორიის თავდაპირველი მიმზიდველობის დაკარგვის რისკს.

დანიშნულების ადგილები განიცდიან ტრადიციული ინდუსტრიებისა და ადგილობრივი ნატურალური პროდუქციის დაკარგვის რისკს, რაც შეიძლება ჩაანაცვლოს იმპორტირებულმა მასობრივად წარმოებულმა საქონელმა, რომელსაც არ აქვს ავთენტურობა. ტურიზმი ასევე გავლენას ახდენს ბუნებრივ გარემოზე. მიმზიდველი ბუნებრივი გარემო შეიძლება გააფუჭოს ზედმეტი ტურიზმის განვითარებამ, იგივე უვერტურიზმმა, რამაც შეიძლება დააზიანოს ტერიტორიის ფლორა და ფაუნა, გამოიწვიოს ნარჩენების განადგურების პრობლემები და ზეწოლა მოახდინოს

წყალმომარაგებაზე. გარდა ამისა, მას შეუძლია შექმნას ჰაერისა და მიწის უფრო მეტი დაბინძურება გადატვირთული ობიექტების, მანქანების, ავტობუსების და საჰაერო მიმოსვლის გაზრდის შედეგად.

მეთოდოლოგია და კვლევის აღწერა

სადისერტაციო ნაშრომის კვლევის ფარგლებში 2017-2021 წლებში, აგროტურიზმის, როგორც ტურიზმის ბიზნესის მდგრადი განვითარების მძლავრ და ეფექტურ კომპონენტის შესასწავლად და შიდა ქართლის რეგიონისთვის კონცეპტუალური ჩარჩოს შესაქმნელად განხორციელდა კვლევები. ისინი ეფუძნება პირველადი და მეორადი ინფორმაციის დამუშავებას; ამდენად, ნაშრომში გამოყენებულია საქართველოს სამთავრობო უწყებების (საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო, საჯარო რეესტრის, გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო, ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაცია, ღვინის ეროვნული ადმინისტრაცია), სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის რაოდენობრივი მონაცემები და პროგრამული დოკუმენტები და სხვადასხვა პუბლიკაციები. ასევე, დამუშავებულია ტურიზმის და აგრარული მიმართულებით მომუშავე საერთაშორისო ორგანიზაციების კვლევები, გამოთხოვილია მონაცემები, შიდა ქართლის ოთხივე მუნიციპალიტეტისგან და ადგილობრივი ორგანიზაციებისგან).

სადისერტაციო ნაშრომში გამოყენებულია, ტურიზმის დარგში არსებული მონაცემების ორივე ძირითადი წყარო - პირველადი და მეორადი. პირველადი კვლევა უკავშირდება პირველად მონაცემების შეგროვებას პრობლემის გადასაწყვეტად და მეორადი კვლევა უკავშირდება სხვა მიზნებისთვის უკვე არსებულ შეგროვილ მონაცემებს. ნაშრომში მეორადი ინფორმაციის ანალიზში გამოყენებულია კვლევის ორივე მთავარი ტიპი, კერძოდ როგორც სამეცნიერო, ასევე კვლევითი ლიტერატურა - ჯამში 326.

კვლევის რაოდენობრივი მეთოდი შეირჩა, რადგან რაოდენობრივი კვლევის დროს კვლევის პროცესი იმგვარად წარიმართება და საკვლევი საკითხი იმგვარად დაისმის, რომ შეგროვილ იქნას რაოდენობრივი მონაცემები (ან ისეთი თვისებრივი მონაცემები, რომ შესაძლებელი იყოს მათი თვლადი სახით გადატანა). ასეთი

მონაცემების დამუშავება განხორციელდა სტატისტიკური ანალიზის მეთოდების გამოყენებით. რაოდენობრივი კვლევის განხორციელებისას შერჩეული იქნა კვლევის ისეთი ინსტრუმენტი, როგორცაა მასობრივი გამოკითხვა. აღნიშნული კვლევა შედგებოდა შემდეგი საფეხურებისაგან: საკვლევი ჰიპოთეზის შემუშავება, სტრუქტურირებული კითხვარის შემუშავება, სამიზნე ჯგუფების კვლევა, მონაცემების დამუშავება და განხორციელებული კვლევის ანგარიშის წარმოდგენა.

კვლევის თვისებრივი მეთოდი შეირჩა, რადგან მისი გამოიყენების დროს კვლევის პროცესი იმგვარად წარიმართება და საკვლევი საკითხი იმგვარად დაისმის, რომ შეგროვილ იქნას თვისებრივი მონაცემები (ისეთი მონაცემები, რომელთა რაოდენობრივი დათვლა და/ან გაზომვა შეუძლებელია - სხვადასხვა ტექსტები, შთაბეჭდილებები, მოსაზრებები გამოკითხვებისა ან ინტერვიუს მეშვეობით და ა.შ.). სიღრმისეული ინტერვიუ ძირითადად „ღია“ კითხვებზე დაყრდნობით წარიმართა, ანუ ისეთ კითხვებით, რომლებიც არ სთავაზობენ რესპონდენტებს პასუხის შესაძლო ვარიანტებს. ასეთ კითხვებზე პასუხის გაცემისას რესპონდენტებს სრული თავისუფლება ენიჭებათ საკუთარი აზრის გამოხატვათ, მკვლევარი არანაირად არ „უბიძგებს“ მათ გარკვეული კატეგორიის პასუხებისაკენ. თვისებრივი კვლევა დაყრდნო თოვლის გუნდის პრინციპს, ყოველი მომედვნო ექსპერტი, შეირჩა წინარე ექსპერტის საფუძველზე. სულ გამოკითხა: 14 ადგილობრივი და 15 უცხოელი ექსპერტი, 7 ბიზნეს სუბიექტი.

კვლევის შედეგები

კვლევის სამეცნიერო და პრაქტიკული მნიშვნელობა:

ნაშრომში გაანალიზებულია აგროტურისტული საქმიანობის სხვადასხვა დეფინიციები და მათი ანალიზის საფუძველზე მოცემულია შემაჯამებელი დეფინიცია; მოცემული ნაშრომი პირველი მცდელობაა საქართველოში, სადაც აგროტურიზმი და ტურისტული ბიზნესის მდგრადი განვითარება ერთმანეთთან კავშირში განხილულია სამეცნიერო დონეზე; ნაშრომში აგროტურიზმი განხილულია ტურიზმის ბიზნესის მდგრადი განვითარების კომპონენტის ჩრილში; შესწავლილია შიდა ქართლის აგროტურისტული რესურსები და მათი პოტენციალი;

წარმოდგენილია შიდა ქართლის რეგიონში აგრარული წარმოების ძირითადი სოციალურ-ეკონომიკური მაჩვენებლებისა და აგრარული მეურნეობის დინამიკა; გაანალიზებულია შიდა ქართლში აგროტურიზმის განვითარების ხელისშემწყობი და შემაფერხებელი ფაქტორები; გამოკვლეულია რეგიონის მეწარმეთა/ბიზნეს სუბიექტების მზაობის დონე აგროტურისტულ ბიზნესში ჩასართავად; განხორციელებულია შიდა ქართლის რეგიონში აგროტურიზმში ჩართულ მეწარმეთა და არსებული და პოტენციური ვიზიტორთა (ადგილობრივი და უცხოელი ტურისტების) კვლევა; გაანალიზებულია აგროტურიზმის გავლენა რეგიონის სოციო-ეკონომიკურ განვითარებაზე; შიდა ქართლის რეგიონისთვის წარმოდგენილია აგროტურისტული მომსახურების და პროდუქტების ის სავარაუდო სახეები, რომლებიც შეიძლება აგროტურისტულმა ობიექტებმა შესთავაზონ ვიზიტორებს.

სამეცნიერო თეორიული ბაზისა და განხორციელებული სოციოლოგიური კვლევის შედეგების ანალიზის საფუძველზე შემუშავებულია შიდა ქართლის რეგიონში აგროტურიზმის მდგრადი განვითარების კონცეპტუალური ჩარჩო, რომლის საშუალებითაც შესაძლებელია, რომ აგროტურიზმის განვითარება მოხდეს ტურიზმის ბიზნესის მდგრადი განვითარების ფარგლებში. აღნიშნული კონცეპტუალური მოდელი შესაძლებელია ადაპტირდეს სხვა რეგიონებისთვისაც. შემუშავებულია რეკომენდაციები, რომელიც სასურველია გათვალისწინდეს, როგორც საქართველოს დანარჩენ რეგიონებში, ასევე სხვადასხვა ქვეყნის აგროტურისტული ობიექტების მიერ.

განსჯა და მეცნიერული მიგნებები

სადისერტაციო ნაშრომში ქართულ აკადემიურ სივრცეში პირველად მოხდა ტერმინის „აგროტურისტის“ შემოტანა, რომელიც განხორციელებული კვლევის თანახმად, აღნიშნავს ადამიანს, რომელიც ამა თუ იმ რეგიონს სტუმრობს აგროტურისტული ობიექტის მიერ შემოთავაზებული მომსახურებების და სერვისების მისაღებად.

მეორადი ინფორმაციის ანალიზმა ასევე გამოავლინა, რომ მდგრადობა ზოგჯერ წარმოადგენს მარკეტინგულ ხრიკს და არა

ბიზნესის ძირითად კომპონენტს და დესტინაციის სტრატეგიას, რაც უარყოფით შედეგს იძლევა.

აგროტურიზმი კლასტერები და ქსელები განსაკუთრებით დიდ როლს თამაშობს აგროტურიზმის განვითარებაში, განსაკუთრებით ისეთ რეგიონებში, სადაც ლიმიტირებული რესურსებია.

აგროტურიზმი არის ნამდვილი სოფლის მეურნეობის გამოცდილება სამუშაო ფერმებში. ზოგჯერ სოფლად არსებული ობიექტები, რომლებიც არ არიან ფერმები, საკუთარ თავს აგროტურიზმს უწოდებენ, როდესაც ასე არ არის. შესაბამისად კონცეპტუალური ჩარჩოს შექმნისას მკვეთრად უნდა განისაზღვროს რა არის აგროტურისტული ობიექტი.

აგროტურიზმი მიჩნეულ იქნა მიგრაციის შეჩერების, სოფლად დასაქმებისა და ბიზნესის დივერსიფიცირების გზად. აგროტურიზმს აქვს პოტენციალი, რომ ჰქონდეს პოზიტიური გავლენა ადგილობრივ ეკონომიკაზე და მოსახლეობაზე, იმ შემთხვევაში თუკი არსებობს მოთხოვნა აგროტურისტულ პროდუქტებზე და მომსახურებაზე. მოთხოვნა, საქართველოში აგროტურიზმის განვითარებაზე არსებობს, ეს რაოდენობრივმა კვლევამაც დაადასტურა, შესაბამისად აგროტურიზმის განვითარება საქართველოს რეგიონებისთვის, განსაკუთრებით შიდა ქართლისთვის ძალიან მნიშვნელოვანია, რადგან მას აქვს აგროტურიზმის განვითარებისთვის აუცილებელი პოტენციალი, ამასთან ადგილობრივ მოსახლეობას აქვს დასაქმების პრობლემა და სოფლებში ფიქსირდება მოსახლეობის მიგრაცია, ეს საკითხი განსაკუთრებით აქტუალური და სენსიტიურია შიდა ქართლისთვის, რადგან მისი სოფლები ძალიან ახლოს მდებარეობს კონფლიქტის ზონასთან და ადგილობრივი მოსახლეობა რიგ შემთხვევებში იძულებული ხდება დატოვოს თავისი საცხოვრებელი ადგილი.

სამეცნიერო სივრცეში არაერთი მოსაზრება არსებობს აგროტურიზმის მდგრად განვითარებასთან და მის მნიშვნელობასთან დაკავშირებით, როგორც განხილულ მეორად ინფორმაციაში გამოვლინდა, ნაწილი მეცნიერებისა მას მიიჩნევს, როგორც მდგრადი განვითარების ინსტუმენტს, ნაწილი როგორც მექანიზმს, სადისერტაციო ნაშრომში, იგი წარმოდგენილია

როგორც მდგრადი განვითარების კომპონენტი. ექსპერტების მხრიდან საინტერესო იყო მოსაზრების გაზიარება, თუ როგორ მიიჩნევენ ისინი ამ ფორმულირებას. კვლევამ გამოავლინა, რომ ექსპერტების უმრავლესობა მიიჩნევს, მას როგორც ერთ-ერთ კომპონენტს და არა ერთადერთ ალტერნატივას. აღსანიშნავია, აქ ერთ-ერთი ექსპერტის პოზიცია, რომელმაც აღნიშნა, რომ აგროტურიზმი ნამდვილად არის ტურიზმის ერთ-ერთი მდგრადი მიმართულება, რადგან იგი ორიენტირებულია არა მასობრივ ტურიზმზე არამედ ინდივიდუალურ ტურიზმზე, ადგილობრივ თემზე და მათ განვითარებზე, რაც თავისთავად პასუხსობს მსოფლიო მდგრად მიზნებს. თუმცა მნიშვნელოვანია მართვის სწორი ფორმის შერჩევა მოთხოვნა-მიწოდების წონასწორობის წერტილის განსაზღვრა, გარემოზე ზრუნვა და სხვა მნიშვნელოვანი ფაქტორების გათვალისწინება. სწორედ აქაც დასტურდება კონცეპტუალური ჩარჩოს არსებობის აუცილებლობა, რომ აგროტურიზმის განვითარებამ უპასუხოს მდგრადი განვითარების მოთხოვნებს და განვითარდეს სწორად და არა ქაოტურად. აღსანიშნავია ასევე სხვა ექსპერტის მოსაზრება, რომელმაც აღნიშნა, რომ აგროტურიზმი ზოგიერთი რეგიონისთვის შეიძლება იყოს მთავარი მამომრავებელი, მაგრამ ზოგ შემთხვევაში ეს მხოლოდ ადგილობრივი/რეგიონის ტურიზმის განვითარების საერთო სტრატეგიის ნაწილია.

კვლევამ გამოავლინა, რომ საკმაოდ ბევრი რამ აქვთ საერთო სოფლის ტურიზმსა და აგროტურიზმს. ერთი ძირითადი განსხვავება იმაშია, რომ აგროტურიზმი ხდება ფერმაში ან / და მას მჭიდრო კავშირი აქვს სოფლის მეურნეობასთან, ხოლო სოფლის ტურიზმს არ აქვს აუცილებლობა, რომ ჰქონდეს შეხება სოფლის მეურნეობასთან.

აგროტურიზმი შეიძლება არსებობდეს ურბანულ მეურნეობაში, ამიტომ არ არის აუცილებელი, რომ ის იყოს სოფლის ტურიზმის ნაწილი, თუმცა ეს ხშირად ხდება.

მდგრად აგროტურიზმს შეუძლია არა მხოლოდ ხელი შეუწყოს ადგილობრივი ეკონომიკის გამოცოცხლებას და მცირე ბიზნესის შენარჩუნებას, არამედ შეინარჩუნოს ის, რაც განასხვავებს საქართველოს და შიდა ქართლს, გასტრონომიიდან დაწყებული ბუნების საოცრებამდე დამთავრებული. საბოლოო ჯამში, მას

შეუძლია ხელი შეუწყოს უკეთეს წარმოებას, შექმნას უკეთესი გარემო და უკეთესი ცხოვრების დონე რეგიონში მაცხოვრებელთათვის და მცირე მეწარმეებისათვის.

სადისერტაციო ნაშრომში, შიდა ქართლის მაგალითზე მდგრადი აგროტურიზმი ჩამოყალიბებულია როგორც ახალი დარგობრივი/მეცნიერული მიმართულება და მიჩნეულია მდგრადი განვითარების მთავარ კომპონენტად.

კვლევის შედეგები აგროტურიზმთან და სოფლის ტურიზმთან მიმართებით შიდა ქართლის რეგიონის მაგალითზე ცვლის არსებულ მეცნიერულ მიდგომას და ადასტურებს, რომ არსებული რეალობის მიხედვით, რთულია საზღვრის გავლება აგროტურიზმსა და სოფლის ტურიზმს შორის, საერთაშორისო გამოცდილების შესწავლის საფუძველზე გამოვლინდა, რომ აგროტურისტული ობიექტისთვის სტატუსის მისანიჭებლად არ არსებობს შემზღუდავი წინაპირობა ობიექტის ადგილმდებარეობის ადმინისტრაციულ სტატუსთან მიმართებით (შესაძლებელია მდებარეობდეს მათ შორის დედაქალაქში); თუმცა სოფლის ტურიზმის დანიშნულების ადგილის სტატუსის მისანიჭებლად, აუცილებელია ობიექტი მდებარეობდეს შესაბამის ადმინისტრაციულ ერთეულში, კერძოდ, დაბაში ან სოფლად. გარდა ამისა, აგროტურისტული ობიექტისთვის, ტურიზმი უნდა წარმოადგენდეს მხოლოდ დამატებით და არა ძირითად შემოსავლის წყაროს.

კვლევის შედეგები, ასევე ცვლის არსებულ მეცნიერულ მიდგომას ცალკეული ფუნდამენტური საკითხის მიმართ, კერძოდ, შესაძლებელია კონკრეტული რეგიონის მაგალითზე მორგებული აგროტურიზმის დეფინიციის შემუშავება და შემდეგ მისი აგროტურიზმის განვითარების სტრატეგიაში ადაპტირება. ანალოგიური პრაქტიკა შეიძლება გამოყენებულ იქნას აგროტურისტული ობიექტის სტატუსის მინიჭებასთან დაკავშირებით და სტატუსის მინიჭება განხორციელდეს რეგიონის ჭრილში, ინდივიდუალური მიდგომის საფუძველზე.

სადისერტაციო ნაშრომში შემუშავებულ კონცეპტუალურ ჩარჩოში, წარმოდგენილია ის ახალი ელემენტები, რომელიც თეორიულ ღირებულებათა სისტემას ავსებს პრაქტიკული ელემენტებით და

აგროტურიზმის ჭრილში გვთავაზობს მიდგომას, რომელიც აგროტურიზმის მდგრადი განვითარების კომპონენტად ქცევის საშუალებას იძლევა.

ნაშრომში შესწავლილი თეორიული მასალის საფუძველზე წარმოდგენილი შეფასება მდგრად აგროტურიზმის დეფინიციასთან მიმართებით, საერთაშორისო დონეზე იძლევა ახლებური ინტერპრეტაციის საშუალებას.

სადისერტაციო ნაშრომის საშუალებით ქართულ აკადემიურ სივრცეში შემოტანილია ტერმინი „აგროტურისტი“, რომელიც სხვადასხვა ქვეყნების სტატისტიკურ მონაცემებში შეისწავლება დამოუკიდებელ ცვლადად. საქართველოში “აგროტურისტის” დეფინიციის მიღება სტატისტიკური მონაცემებში მისი გამოყენების შესაძლებლობას შექმნის.

ნაშრომში შემოტანილი მდგრადი აგროტურიზმის დეფინიციის კანონმდებლობაში გამოყენება ხელს შეუწყობს დღეს არსებული თეორიული და პრაქტიკული პრობლემის გადაწყვეტას მდგრადი აგროტურისტული ობიექტის სტატუსის მინიჭებასთან დაკავშირებით.

ნაშრომში დაზუსტებული პრაქტიკული აქტივობები ხელს შეუწყობს მდგრადი აგროტურიზმის განვითარებას და ადგილობრივი მეწარმეებისათვის პრაქტიკული პრობლემის გადაწყვეტას, აგროტურისტულ დანიშნულების ადგილზე მომსახურების შეთავაზების თვალსაზრისით.

წარმოდგენილი კონცეპტუალური ჩარჩო ხელს შეუწყობს ლოკალური დონეზე, შიდა ქართლისთვის არსებული პრობლემის გადაწყვეტას, თეორიულ დონეზე გვთავაზობს სამეცნიერო კვლევაზე დაყრდნობით შემუშავებულ კონცეპტუალურ მოდელს, რომელის დანერგვის შემთხვევაშიც შესაძლებელს გახდის პრაქტიკული პრობლემის გადაწყვეტა, როგორც შიდა ქართლში, ასევე მის მსგავს რეგიონებში.

კვლევის შედეგებზე დაყრდნობით ჩამოყალიბდა ახალი დარგობრივი მიმართულება, რომელიც შეიცავს თეორიულ და პრაქტიკულ ღირებულებათა სისტემას და იძლევა მისი ადაპტირების შესაძლებლობას. ამასთან, წარმოაჩინს მდგრადი

აგროტურიზმის განვითარების პოტენციალს და გამოკვეთს შიდა ქართლის რეგიონის განვითარების ახალ პერსპექტივებს.

ნაშრომში წარმოდგენილი მეცნიერული სიახლეები, მათ შორის ახალი ტერმინების შემოტანით, დეფინიციების დაზუსტებით, ფაქტორების შემუშავებითა და განალიზებით, ხელს შეუწყობს, როგორც ადგილობრივ, ისე საერთაშორისო დონეზე აკადემიური და პრაქტიკული თვალსაზრისით გამოყენების საშუალებას.

დასკვნა

სამეცნიერო-თეორიული მასალისა და ჩატარებული სოციოლოგიური კვლევების შედეგების შესაბამისი მეთოდოლოგიური ანალიზის მიხედვით სადისერტაციო ნაშრომში დასახული მიზნები მიღწეულია, ვერიფიცირებულია ჰიპოთეზები იმის შესახებ, რომ:

1. რესურსების სწორად გამოყენების შემთხვევაში აგროტურიზმი ტურიზმის ბიზნესის მდგრადი განვითარების კომპონენტს წარმოადგენს, რომელიც უნდა ეფუძნებოდეს კონცეპტუალურ ჩარჩოს. განხორციელებული კვლევის საფუძველზე ჩვენს მიერ წარმოდგენილი კონცეპტუალური ჩარჩო:
 - შედეგაა ფაქტორებისგან, რომლებიც ქმნიან ერთიან ჯაჭვს და განაპირობებენ აგროტურიზმის ბიზნესის მდგრად განვითარებას. ეს ფაქტორებია: კანონმდებლობა, საგადასახადო შეღავათები, ტურიზმის ქსელები, ადგილობრივი მოსახლეობის ცნობიერების ზრდა, სახელმწიფო გრანტები და პროგრამები, აგროტურიზმის განვითარების სტრატეგია შიდა ქართლის რეგიონისთვის; ინფრასტრუქტურის განვითარება; გადამზადების პროგრამების ხელშეწყობა; მდგრადი განვითარების შეფასების ინდიკატორების დანერგვა; რეგიონის ცხოვრების სტილი და რეგიონის მახასიათებლები - კონფლიქტურ ზონასთან სიახლოვიდან გამომდინარე ვიზიტორის უსაფრთხოებისათან დაკავშირებული საკვანძო საკითხების მოგვარება, საკურორტო და მაღალმთიანი ზონების ხელშეწყობა; ბუნებრივი ღირსშესანიშნაობების და ატრიბუტიკების, ხალხური რეწვის ტრადიციებისა და ადგილობრივი კერძებისა და

ადგილწარმოშობის პროდუქტების პოპულარიზაცია; განთავსების საშუალებების განვითარება; სასოფლო-სამეურნეო აქტივობებზე დაყრდნობით აგროტურისტული მომსახურებებისა და სერვისების დანერგვა.

- უზრუნველყოფს აგროტურიზმის განვითარებას, ადგილობრივი ეკონომიკის გამოცოცხლებას და მცირე ბიზნესის წახალისებას, რაც იწვევს ადგილობრივი მოსახლეობის ცხოვრების დონის გაუმჯობესებას.
- განაპირობებს რესურსების სწორად გამოყენებას და საქართველოს თვითმყოფადობის შენარჩუნებას, გასტრონომიიდან დაწყებული ბუნების საოცრებამდე დამთავრებული; ხელს უწყობს მატერიალური და არამატერიალურ კულტურული მემკვიდრეობის დაცვას და ტრადიციების შენარჩუნებას.
- გააძლიერებს კულტურათმშორისი ურთიერთქმედებას სოციალურად არაერთგვაროვან ჯგუფებს შორის, ასევე გამოიწვევს რეგიონის ფასეულობის ზრდას, უზრუნველყოფს ახალგაზრდების დაბრუნებას სოფლად და საოჯახო ბიზნესის გაძლიერებას, თაობებს შორის ინფორმაციის გაცვლას და სოფლის მეურნეობასთან დაკავშირებული ტრადიციების თაობიდან-თაობაზე უწყვეტ რეჟიმში გადაცემას.
- ადასტურებს აგროტურიზმის ბიზნესის მდგრადი განვითარების აუცილებლობას და მის მნიშვნელობას.
- რეგიონში მდგრადი აგროტურიზმის განვითარებაზე გავლენას ახდენს მისი მახასიათებლები, რესურსების ხელმისაწვდომობა და საკანონმდებლო რეგულაციები.
- აგროტურიზმის ქაოტური განვითარება, კონცეპტუალური მოდელის, კანონმდებლობისა და რეგულაციების გარეშე უარყოფითად აისახება არამართო ტურიზმის არამედ რეგიონის მდგრად განვითარებაზე.
- აგროტურიზმის მდგრადი განვითარება, საშუალებას მოგვცემს შევამცროთ უარყოფითი ეფექტები გარემოზე, მათ შორის აგრარული საქმიანობისგან გამოწვეული, ხელი შევუწყობთ მიწათმოქმედებასთან დაკავშირებული წესებისა და ტრადიციების თაობიდან - თაობაზე გადაცემას და ვიზიტორებისთვის გაზიარებას.

- აგროტურიზმი ერთმნიშვნელოვნად დადებითად შეფასდა ადგილობრივ ეკონომიკაზე და მოსახლეობაზე გავლენის თვალსაზრისით.
- ინსტრუმენტებში, რომლებითაც შესაძლებელია მოხდეს მდგრადი აგროტურიზმის განვითარება გამოიყო: სახელმწიფოს ჩართულობა და საკანონმდებლო რეგულაციები.
- განხორციელებული თვისებრივი კვლევის თანახმად აგროტურიზმთან და სოფლის ტურიზმთან მიმართებით თანხვედრაშია ერთმანეთთან და მას განიხილავენ, როგორც რეგიონის უნიკალურობის შენარჩუნების გზად, იგივეს ადასტურებს სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვაც.

2. შიდა ქართლის რეგიონს აგროტურიზმის განვითარებისთვის დიდი პოტენციალი გააჩნია, რომელიც თითქმის აუთვისებელია. როგორც განხორციელებულმა კვლევამ გამოავლინა, შიდა ქართლში აგროტურიზმის განვითარებას ხელს უშლის:

- შესაბამისი ცოდნისა და გამოცდილების არ ქონა, მათ შორის მდგრად ტურიზმთან აგროტურიზმთან მიმართებაში.
- ადგილობრივი ტურიზმის განვითარების სტრატეგიებისა და მარკეტინგული კამპანიების დაგეგმვის არ არსებობა, როგორც ადგილობრივ ასევე ეროვნულ დონეზე.
- შიდა ქართლის რეგიონში აგროტურიზმის მდგრად განვითარებას ხელს უშლის აგროტურისტული პროდუქტების ნაკლები დივერსიფიცირება, რაც წარმოქმნის მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის სიცარილეს (gap).

სამეცნიერო-თეორიული მასალისა და ჩატარებული სოციოლოგიური კვლევის შედეგებით დასტურდება, რომ:

- არ არსებობს აგროტურიზმის განმარტების ერთი დეფინიცია და ის ყველა ქვეყნისთვის ინდივიდუალურია (აშშ-ს შემთხვევაში შტატის დონეზეც).
- ყველა ქვეყნის გამოცდილება არის უნიკალური და მორგებული ქვეყნის ინტერესებსა და პოტენციალზე.
- საერთაშორისო გამოცდილების მიხედვით მხოლოდ კანონი აგროტურიზმის შესახებ, ვერ ახდენს აგროტურიზმის რეგულირებას და მას კომპლექსური

მიდგომა სჭირდება, როგორც ადგილობრივ, ასევე ცენტრალური ხელისუფლების დონეზე.

- საკმაოდ ბევრი რამ აქვთ საერთო სოფლის ტურიზმსა და აგროტურიზმს. ერთ-ერთი ძირითადი განსხვავება იმაშია, რომ აგროტურიზმი მოიცავს ფერმერულ საქმიანობას ან / და მას მჭიდრო კავშირი აქვს აგრარულ მეურნეობასთან, ხოლო აგროტურიზმი მისი მეპატრონეებისთვის წარმოადგენს დამატებით შემოსავლის წყაროს, ასევე შესაძლებელია მდებარეობდეს ურბანულ მეურნეობაში, ხოლო სოფლის ტურიზმს არ აქვს აუცილებლობა, რომ ეწეოდეს ფერმერულ და აგრარულ საქმიანობას, მისით დაკავებისთვის აუცილებელია, რომ მდებარეობდეს სოფლად, ვიზიტორებს სთავაზობდეს გარკვეული ტიპის მომსახურებებს და იყენებდეს ადგილობრივ ნატურალურ პროდუქციას. მიუხედავად მათ შორის არსებული ასეთი ტიპის განსხვავებებისა, როგორც კვლევამ გამოველინა, რიგ შემთხვევებში ისინი ერთად განიხილება, რიგ შემთხვევებში კი აგროტურიზმს სოფლის ტურიზმის ნაწილადაც მოიზრებენ. საქართველოს მაგალითზე კი რთულია მათ შორის მკვეთრი ზღვრის გავლება.
- აგროტურიზმის ბიზნესი, თანამდროვე ტურისტულ ბაზარზე ტურიზმის ბიზნესის განვითარების ერთ-ერთი ყველაზე მისი მნიშვნელოვანი გამოწვევაა და მისი განვითარება მსოფლიოს არაერთ ქვეყანაში ხდება, სხვადასხვა მექანიზმებითა (საგადასახადო რეგულაციები, კანონმდებლობა, სტრატეგიები, კონცეპტუალური მოდელები, ქსელების შექმნა და სხვა) და ღონისძიებებით, რასაც ვერ ვიტყვით საქართველოზე.
- კახეთის რეგიონი შიდა ქართლისთვის, ერთ-ერთი ძლიერი კონკურენტია, თუმცა შიდა ქართლის რეგიონში აგრარული წარმოების ძირითადი სოციალურ-ეკონომიკური მაჩვენებლებისა და აგრარული მეურნეობის დინამიკის ანალიზით დასტურდება, რომ ის საქართველოში ერთ-ერთი მოწინავე რეგიონია, ეს კი აგროტურიზმის განვითარების წინაპირობაა და მის პოტენციალს უსვამს ხაზს.
- შიდა ქართლის რეგიონს კონკურენტული უპირატესობის მოსაპოვებლად აგროტურიზმის განვითარების

მრავალფეროვანი რესურსი აქვს. რეგიონში არსებული რესურსები საშუალებას აძლევს, მოხდეს მიწოდების დივერსიფიცირება და შეიქმნას აგროტურისტული პროდუქტები: მეხილეობის, მეღვინეობის, მეფუტკრეობისა და სხვა საქმიანობის ბაზაზე, ხოლო ტურისტულ პროდუქტში სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობა შერწყმული უნდა იქნეს კულინარიასთან, ხალხურ რეწვასთან და სხვა მატერიალურ, თუ არამატერიალურ კულტურულ მემკვიდრეობასთან. შიდა ქართლის რეგიონი გამოირჩევა ისტორიულ-კულტურული ძეგლების სიმრავლით - 269 ობიექტი (ხაშურის მუნიციპალიტეტი: 72; ქარელში - 45, კასპში და გორში 76-76), რაც მოცემულ რეგიონში ტურიზმის განვითარების ხელსაყრელ პირობას წარმოადგენს.

- შიდა ქართლის კონკურენტული უპირატესობებია: დედაქალაქთან სიახლოვე; ადგილწარმოშობის ღვინო (მაგ. ატენური); კლიმატური პირობები; კულტურული ძეგლები; ადგილობრივი სამზარეულო; განვითარებული აგარული მეურნეობა; ტრადიციული რეწვის კულტურა.
- ადგილობრივ ვიზიტორებს შორის აგროტურიზმის განვითარების პოტენციალის მხრივ შიდა ქართლი კახეთის რეგიონის მერე მეორე ადგილზეა. იგივე შედეგები გამოვლინდა ადგილობრივი ექსპერტების გამოკითხვისასაც, რაც განპირობებულია კახეთის რეგიონის უფრო მეტად პოპულარიზაციითა და ტურისტული ინფრასტრუქტურის განვითარებით.
- აგროტურიზმის ბიზნესის მდგრადი განვითარების პირობებში აგროტურისტული ობიექტი შიდა ქართლის რეგიონში, ვიზიტორებს უნდა სთავაზობდეს:
- საგანმანათლებლო აქტივობებს: ინფორმაციის მიწოდება მდგრადი განვითარების შესახებ; გაცნობითი ხასიათის ექსკურსიები არსებულ და ისტორიულ ფერმაში; სხვადასხვა ტიპის საგანმანათლებლო-შემეცნებით აქტივობების შეთავაზება (თაფლის ამოღება; ყველის ამოყვანა; ყვავილების დარგვა, მოსავლის აღება და სხვ.);
- სტუმარ-მასპინძლობის სერვისებს: ფერმის ტერიტორიაზე განთავსება სხვადასხვა ფორმებით (კარვებით; შესაძლებელია ჰქონდეს მცირე ზომის რამდენიმე

ნომრიანი სასტუმრო სახლი და სხვ.); კვების ობიექტი, რომელიც იყენებს ადგილობრივ ნატურალურ პროდუქციას;

- პირდაპირ გაყიდვებს: საკუთარი და სხვა ადგილობრივი მეწარმეების მიერ წარმოებულ ნატურალური პროდუქციისა და ადგილობრივი, ხელნაკეთი ნივთების რეალიზაციას;
- გართობას: დეგუსტაციები; ფესტივალებისა და სხვა ტიპის ღონისძიებების მოწყობა ღია ცის ქვეშ.
- დამწყები ბიზნეს ოპერატორებისათვის არის ფინანსურ რესურსებზე მწირი ხელმისაწვდომობა, რაც განპირობებულია საგრანტო კონკურსების პირობების დაუკმაყოფილებლობით.
- აგროტურისტული მომსახურებებისა და პროდუქტების მიმართ საჭიროებები, დამოკიდებულებები და შეხედულებები განსხვავებულია ადგილობრივ და საერთაშორისო ვიზიტორებს შორის.
- ადგილობრივი ვიზიტორები ნაკლებად ფლობენ ინფორმაციას იმ მომსახურებებისა და პროდუქტების შესახებ, რომლის შეთავაზებაც შეუძლია შიდა ქართლის რეგიონს.
- საერთაშორისო ვიზიტორების მიერ გაკეთებული შეფასებებით ვლინდება, რომ ადგილობრივ ვიზიტორებთან შედარებით მათ უკეთ აქვთ აღქმული აგროტურიზმი და ჩამოყალიბებული აქვთ სწორი მოლოდინები აგროტურისტული ობიექტის სერვისისა და აგროტურისტული პროდუქტების მიმართ, რაც შეიძლება ითქვას, რომ ერთმნიშვნელოვნად გამომდინარეობს მათი გამოცდილებიდან.
- ოთხივე ჯგუფების (ადგილობრივი, საერთაშორისო, გამოცდილებითა და გამოცდილების გარეშე ვიზიტორები) ანალიზით გამოვლინდა, რომ არსებობს ფაქტორები, რომლებიც მათ ყველა მათგანის გადაწყვეტილებაზე ერთნაირად ახდენს გავლენას (მაგ: ადგილმდებარეობა, ფასი, ხარისხი და სხვ.). თუმცა არის ფაქტორები, რომლებზეც განსხვავებული დამოკიდებულება აქვთ გამოცდილების მქონე ადგილობრივ და საერთაშორისო ვიზიტორებს.

- ადგილობრივ და საერთაშორისო ვიზიტორებზე მოქმედი ფაქტორები ჯგუფდება სხვადასხვა ცვლადების მიხედვით, რომლებიც ლოგიკურადაც უკავშირდებიან ერთმანეთს, კომფორტული განთავსების მომლოდინე მომხმარებლისთვის ამავე დროს მნიშვნელოვანია სხვა ტურისტული ინფრასტრუქტურაც, ისევე, როგორც მანძილი, ფასი და ადგილმდებარეობა.
- ადგილობრივი პოტენციური ვიზიტორების ფაქტორული ანალიზის შედეგად, გამოვლინდა, რომ პოტენციური მომხმარებლებიც აგროტურისტული ობიექტების შერჩევისას გარკვეულწილად პრიორიტეტულობის მიხედვით ახდენენ ცვლადების დაჯგუფებას. მათთვის ერთ ფაქტორულ ჯგუფში მოიაზრება უსაფრთხოება, მეგობრული გარემო, ეკოლოგია, ინფრასტრუქტურა და კვების შეთავაზება ფერმაში.
- პოტენციური საერთაშორისო ვიზიტორების, ფაქტორული ანალიზის შედეგად, გამოიკვეთა, რომ წარმოდგენილ ფაქტორულ მოდელში სხვადასხვა ჯგუფებში ერთიანდება სხვადასხვა ტიპის ცვლადი და პოტენციური საერთაშორისო ვიზიტორისთვის ერთ ფაქტორულ ჯგუფში მოიაზრება, როგორც აგროტურისტული აქტივობები, ასევე გარემო პირობები, ხოლო მეორე ჯგუფში წარმოდგენილია ადგილმდებარეობა, ფასი და ხარისხის ნიშანი.
- საერთაშორისო ვიზიტორებს შორის სქესის ორ ჯგუფს შორის დაფიქსირებული სხვაობა მხოლოდ 5 ცვლადთან მიმართებაში გამოვლინდა (ფასი, მანძილი, ინფრასტრუქტურა, კომფორტისა და მცირე ზოოპარკის ცვლადებთან მიმართებაში), რაც იმაზე მეტყველებს, რომ სქესის მიხედვით მკვეთრი განსხვავებები არ ვლინდება.
- ადგილობრივი, აგროტურისტულ ობიექტზე ყოფნის გამოცდილების მქონე მომხმარებლების ფაქტორული ანალიზის შედეგად გამოვლინდა, რომ მომხმარებლებისთვის გადაწყვეტილების მიღებისას თანაბრად მნიშვნელოვანია ფასი და მანძილი.
- უცხოელ ვიზიტორებს შორის წარმოდგენილი 4 ასაკობრივი ჯგუფების ანალიზის საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ აგროტურისტულ ობიექტზე ყველაზე

აქტიურ ასაკობრივ ჯგუფს წარმოადგენენ 26-35 წლამდე ასაკობრივ ჯგუფში მყოფი მომხმარებლები, ხოლო ხარისხის ნიშნის ქონა, ყველა ასაკობრივი ჯგუფისთვის აღმოჩნდა თითქმის ერთნაირად მნიშვნელოვანი.

- ადგილობრივ ვიზიტორებს შორის ასაკობრივი ჯგუფების ანალიზის შედეგად გამოვლინდა, რომ აგროტურისტული აქტივობები ყველაზე მეტად მნიშვნელოვანია 46 – 55 წლამდე ასაკობრივი ჯგუფებისათვის.
- ადგილობრივი პოტენციური ვიზიტორების, ფაქტორული ანალიზის შედეგად, ფაქტორულ მოდელში გამოიკვეთა 7 ფაქტორი (ხილის დაკრეფვა, სხვადასხვა პროცესების თვალყურის დევნება, ტურები, ექსპოზიციები, ნერგების ყიდვის შესაძლებლობა, დეგუსტაციები, კარვის გაშლის შესაძლებლობა). წარმოდენილი ფაქტორული ანალიზი გვიდასტურებს, რომ პოტენციური ვიზიტორების მიდგომები განსხვავდება არსებული ვიზიტორების მიდგომებისგან, თუმცა გარკვეულ ცვლადებში, მაგალითად, როგორც არის ფასი, აქვთ თანხვედრა.
- საერთაშორისო ვიზიტორებისთვის, რომლებიც ბავშვებთან ერთად მოგზაურობენ, მნიშვნელოვანია ირგვლივ კვების ობიექტების არსებობა და გამართული ინფრასტრუქტურა, ხოლო კულტურული აქტივობები და აგროტურისტული ობიექტის ადგილმდებარეობა ისეთი ვიზიტორებისთვის აღმოჩნდა მნიშვნელოვანი, ვისაც არ ჰყავს ბავშვები.
- ადგილობრივი მომხმარებელთა შორის ბავშვების რაოდენობის მიხედვით ანალიზისას გამოვლინდა, რომ ცვლადები, რომლებიც ყველა ჯგუფს ერთიანებს და ყველასთვის მნიშვნელოვანია არის დეგუსტაციები, სხვადასხვა პროცესების თვალყურის დევნება, უსაფრთხოება და მეგობრული გარემო, რაც აგროტურისტული ობიექტის საგანმანათლებლო-შემეცნებითი კუთხით დატვირთვას უსვამს ხაზს.
- უცხოელ და ადგილობრივ ვიზიტორებს შორის შემოსავლის მიხედვით გაკეთებული ანალიზის საფუძველზე გამოვლინდა, რომ მომხმარებლები, რომლებსაც გააჩნიათ უცხოელის შემთხვევაში 4001 ევროზე მეტი შემოსავალი და ადგილობრივის

შემთხვევაში 3001-4000 ლარამდე, არიან ყველაზე აქტიურები აგროტურისტულ აქტივობებთან მიმართებაში, ანუ რაც უფრო მეტი შემოსავალი აქვს ადამიანს მით უფრო მეტად არის მოტივირებული ისარგებლოს უფრო მეტი მომსახურებით და დახარჯოს თანხა.

რეკომენდაციები

წინამდებარე თავში წარმოდგენილი დასკვნებიდან გამომდინარე, აგროტურიზმის მდგრადი განვითარების განვითარებისათვის კვლევის შედეგად შემუშავდა რეკომენდაციები, კერძოდ:

- სასურველია რეგიონის დონეზე აგროტურიზმის ერთობლივი კლასტერული მიდგომით განვითარება.
- სასურველია აგროტურისტულ პროდუქტსა ხარისხზე და გარემოზე ზრუნვა, შემდეგი ფორმებით:
- ენერგოეფექტური ტექნოლოგიების გამოყენება;
- ბიო მეურნეობის განვითარება;
- პესტიციდების გამოყენების შეზღუდვა;
- ვიზიტორების საჭიროებებისა და მოლოდინების კვლევა, რომ უკეთ მოხდეს მათი სურვილების დაკმაყოფილება. მათთან მუდმივი კომუნიკაცია, ბაზის შექმნა, სიახლეებისა და ღონისძიებების შესახებ ინფორმაციის მიწოდება; სასურველი სემინტების განსაზღვრა.
- სახელმწიფოს მხრიდან აგროტურიზმის საკანონმდებლო რეგულირება და აგროტურისტული ობიექტის სტატუსის განსაზღვრა, თუმცაღა რეგიონალურ დონეზე, შესაძლებელია დამატებით მოხდეს მისი რეგულირება დადგენილებებითა, სტრატეგიებით.
- თუ არ მოხდება არსებული კანონპროექტის მიღება აგროტურიზმის შესახებ, შესაძლებელია მოხდეს ლატვიის მაგალითის გაზიარება და კანონში ტურიზმის შესახებ აგროტურიზმის დეფინიციის დამატება;
- სასურველია მოხდეს, სოფლის ტურიზმის დეფინიციის შემოღება, რაც მოახდენს მის გამიჯვნას აგროტურიზმისაგან, ამ მხრივ შესაძლებელია ამერიკის შეერთებული შტატების გამოცდილების გაზიარება, რაც აგროტურისტულ ობიექტს არ უზღუდავს ურბანულ

- დასახლებაში არსებობის უფლებას, რაც სოფლის ტურიზმის შემთხვევაში დაუშვებელია.
- სასურველია მოხდეს სლოვენის გამოცდილების გაზიარება საცხოვრებელი ბინების კატეგორიზაციასთან მიმართებით რეგიონალურ დონეზე;
 - მნიშვნელოვანია იტალიის გამოცდილების გაზიარება და ონლაინ პლატფორმების შექმნა, რაც დააკავშირებს მეწარმეებსა და აგროტურისტებს, რაც აღმოფხვრის მათ შორის არსებული „სიცარიელეს“ (gap);
 - სასურველია ამერიკის შეერთებული შტატების გამოცდილების გაზიარება ტურიზმის სტატისტიკურ მონაცემებში აგროტურიზმის გამოყოფა, რაც ძალიან დიდ გავლენას იქონიებს მონაცემების დამუშავებაზე და აგროტურიზმის სოციალურ-ეკონომიკური სარგებლიანობის სამეცნიერო დონეზე შესწავლაზე;
 - კლასტერების, ასოციაციებისა და გაერთიანებების შექმნა ადგილობრივ და რეგიონალურ დონეზე, ასევე მჭიდრო კომუნიკაცია ტურიზმის მიმართულებით მომუშავე სახელმწიფო და კერძო ორგანიზაციებთან;
 - შიდა ქართლის აგროტურისტული პროდუქტებისა და მომსახურების ერთიანი ქოლგის ქვეშ გაერთიანება - ქსელის შექმნა, რაც ხელს შეუწყობს ერთობლივი ინტერესების გატარებას, მარკეტინგული ღონისძიებების დაგეგმვას.
 - როგორც კვლევამ გამოავლინა, სასურველია რეგიონმა აგროტურისტს შესთავაზოს კომპლექსური ტურისტული პროდუქტი, რომელიც გააერთიანებს, როგორც აგროტურისტული ობიექტების მონახულებას, აგროტურისტულ აქტივობებში ჩართულობას, განთავსებას და კვებას;
 - სასურველია რეგიონის პოტენციალის შესწავლის საფუძველზე აგროტურიზმის პოპულარიზაციის სტრატეგიების შემუშავება და წარმოდგენილი კონცეპტუალური მოდელის ინტეგრირება.

Grigol Robakidze University

With the right of manuscript

Nino Sachaleli

**Agritourism as a Component of Tourism Business Sustainable
Development and Its Potential in Shida Kartli Region**

Educational programme: Business Administration

Thesis is presented for obtaining of the
PhD Degree in Business Administration

Abstract

Tbilisi

2024

31

Grigol Robakidze University

Thesis Supervisors:

Tamar Koblianidze, Doctor of Economics, Professor

Maia Meladze, Doctor of Business Administration, Professor

The date of the thesis defense will be published on the university website www.gruni.edu.ge

The defense of the thesis will be held at the Certification-Experts' Committee of Business and Management School of Grigol Robakidze University

Thesis is accessible at the library of Grigol Robakidze University, Tbilisi, N3 Irina Enukidze (Agmashenebeli Alley 13th km)

Table of Contents

Introduction.....	34
Research relevance and the essence of the problem:	34
Research Aims and objectives	38
Research hypothesis.....	39
Scientific Literature Review and Theoretical Context of the Study .	39
Methodology and Research Description	40
Research Results	41
Scientific findings	42
Conclusion	46
Recommendations	51

Introduction

Research relevance and the essence of the problem:

Sustainable development was defined in the World Commission on Environment and Development's 1987 Brundtland report "Our Common Future" as "development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs". It seeks to reconcile economic development with the protection of social and environmental balance.

In 2001, the EU adopted a strategy in favor of sustainable development. This was revised in 2006 providing 'a long-term vision for sustainability in which economic growth, social cohesion and environmental protection go hand in hand and are mutually supporting'.

This definition emphasizes two key aspects: needs and development. Regarding needs, it prioritizes the requirements of the world's impoverished population over those of others. In terms of development, it highlights the importance of technological and social progress, ensuring that such progress remains within certain limits to meet the needs of both present and future generations.

Tourism is generally regarded as having positive effects worldwide, but its unchecked growth has led to several socio-cultural issues, making the promotion of sustainable tourism increasingly urgent. While tourism takes many forms, agritourism, ecotourism, and rural tourism have emerged as key strategies for sustainable development in many countries. The US Natural Resources Conservation Service outlines six essential components of sustainable agritourism: authenticity, enjoyment, values, relationships, education, and involvement.

According to Chapter 9 of the Association Agreement with the European Union (the agreement entered into force on July 1, 2016), bilateral and European cooperation on the part of Georgia should be based on "respect for the identity and interests of local communities, especially in rural areas, taking into account the needs and priorities of local development; To promote tourism in order to ensure sustainable development, especially in local communities". According to paragraph "g" of Article 333 of the Agreement, promotion of wine tourism and agritourism, as

well as promotion of modernization of agricultural production and sustainable development; Sharing knowledge and best practices on rural development policies to ensure economic prosperity in rural communities; Increasing the competitiveness of the agricultural sector and ensuring efficiency and transparency for all interested parties in the markets; Promotion of quality policy and its control mechanisms, including geographical indications and production of environmentally friendly products.

According to the Tourism Strategy of Georgia 2025, competitiveness should be increased by offering world-class tourism services, namely by developing and promoting standardization of quality, safety and sustainable development programs in the tourism industry.

The development of agrotourism increases incomes, which is important for the formation of the local budget, and this, in turn, creates the need to create a conceptual framework for the sustainable development of agrotourism and to introduce and adapt it at a later stage. In creating the conceptual framework, two factors are taken into account: 1. Principles of sustainable development and 2. Synergy of agriculture and tourism business. In order to achieve the principles of sustainable development, it is necessary to: sustainable economic development, social development and environmental protection. These three factors exist independently of each other, yet they intersect and form the cornerstone of sustainable development. Sustainable economic development of the region focuses on the well-being of society and the cost-effectiveness of all economic activities, it stimulates the creation of enterprises that are designed for a long period of time. Social sustainability ensures the protection of people's rights and social equality for all social strata. It requires equitable distribution of benefits to eradicate poverty levels. Social sustainability helps local people to maintain and increase their quality of life, to recognize and respect other cultures and to prevent any form of exploitation. Third, environmental sustainability involves the development of conservation and resource management, especially for those resources that are non-renewable and essential for life.

At the beginning of 2020, the World Tourism Organization predicted that domestic tourism would be more in demand than international tourism, which actually came true. Well-planned rural and agritourism has enabled states to stimulate local economies through domestic

tourism. The World Tourism Organization has developed recommendations and guidelines for the "reboot" of tourism, emphasizing the importance of developing a sustainable and sustainable tourism development action plan for rural communities, especially in the light of the COVID-19 crisis, which surprisingly includes rural tourism, eco-tourism and agritourism.

Global tourism has come to a standstill amid the COVID-19 pandemic, which has caused severe economic losses, job losses and uncertainty, but the pandemic has given the world an opportunity to re-imagine tourism – to rebuild an industry that is safer, fairer and eco-friendly to the planet.

This is the main idea behind the new agritourism initiative launched by the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) and FAO in Georgia. Georgia's culinary wealth - unique to many countries - is stunning, as are the countryside and landscape.

Sustainable agritourism can support small businesses and local economies, making them more resilient to crises. It also plays a key role in preserving Georgian culinary traditions and cultural heritage. Given the current circumstances, agritourism offers an opportunity to address the major challenges posed by the crisis years. It can attract local tourists even during the pandemic, while ensuring their health and safety. The growth of agritourism can help mitigate the social and economic impacts of the pandemic, which have had a significant effect on these communities.

Economic returns from agriculture are decreasing in many areas. At the same time, climate change poses a threat to traditional ways of life. However, there is an increasing demand from travelers seeking new experiences related to nature, local culture, and authentic products. In this context, community engagement presents significant opportunities for economic revitalization in the region.

Creating new opportunities for jobs and economic activity in rural areas requires appropriate connections, investments, promotion of natural and cultural heritage and support for their preservation, development of digital technologies, development of adequate skills and products, which can be achieved through cooperation between business and the public sector.

Value creation through tourism should be approached with a holistic approach that includes all other sectors and activities in the tourism value chain. The Covid-19 crisis has made many people lose their jobs, many people have returned to their rural areas, started thinking about starting their own family farms and businesses, which can be considered more favorable conditions for the development of agritourism. Accordingly, it has become even more urgent to create a conceptual framework for the sustainable development of agrotourism.

The year 2020 was declared by the World Tourism Organization as the year of tourism and rural tourism, because, as already mentioned, the latter has the opportunity to create jobs and present new opportunities for the development of the region. It also emphasizes the role of tourism in the protection and preservation of natural resources and cultural heritage. The development of rural tourism and agritourism prevents the depopulation of regions, which stops migration from villages.

According to the data of the United Nations World Tourism Organization, urbanization is a worldwide trend today and it is predicted that by 2050, 68% of the world's population will live in rural areas, and it is also worth noting the fact that 80% of people living below the poverty line live in rural areas, not in cities. 1.8 billion young people from low- and middle-income countries worldwide live in rural areas, and the lack of jobs leads to their mobility and human resource outflow. According to the World Tourism Organization, the number of unemployed young people is 3 times higher than that of adults. Therefore, due to the lack of jobs, migration from rural to urban areas is a logical phenomenon, just like in other countries. This leads to irreparable mistakes, because customs and cultural values are lost.

The Food and Agriculture Organization of the United Nations considers that Georgia with its historical gastronomic traditions, rich cultural heritage and picturesque landscapes has the potential to become a sustainable agritourism destination in the Caucasus region in the next decade.

Tourists in Georgia have the opportunity to taste authentic Georgian food and wine, enjoy the outdoors and appreciate the biodiversity, variety of food and traditions that make the local gastronomy so unique.

Research Aims and objectives

The aim of the research

In the direction of agrotourism, based on the experience of the world's leading countries and the study of the current situation in Shida Kartli, identifying the potential for the development of agrotourism in the region, creating a conceptual framework and developing actionable recommendations for fostering agrotourism in the region.

The objectives are set according to the goals:

- To Study and analyse the theoretical base on sustainable development and agrotourism.
- To study world and national tourism development trends and analysis of existing models of agrotourism development.
- Analysis of agrotourism development at the national level.
- Studying the main socio-economic indicators of agricultural production and the dynamics of agricultural farming in Shida Kartli region.
- Analysis of resources and potential for the development of agrotourism in the Shida Kartli region and identification of the region's peculiarities.
- Survey of entrepreneurs involved in agrotourism - implementation of qualitative research.
- Survey of existing and potential (local and foreign) agri-tourists - implementation of quantitative research.
- Determining the relationship between agrotourism and sustainable development of tourism business - conducting qualitative research.
- Analysis of factors affecting the development of agrotourism.
- For the development of agrotourism in Shida Kartli region - justification of the importance of agrotourism (factor analysis).
- Summarizing, interpreting, judging and analyzing the studied material and research results.
- Development of the concept of sustainable development of agrotourism.
- Making conclusions and developing recommendations.

Research hypothesis

1. In case of proper use of resources, agrotourism is a component of sustainable development of tourism, which should be based on a conceptual framework.
2. Shida Kartli region has a great potential for the development of agrotourism, which is almost untapped.

Scientific Literature Review and Theoretical Context of the Study

The paper contains scientific materials of experts and researchers who are recognized worldwide for their work and reports on the subject matter.

The growing tourism industry is known for its complexity, popularity and multifaceted relationship with the environment. Because of this, the concept of sustainable tourism development envisages:

1. Aligning the interests of tourism development with the demands of future generations;
2. Interests of tourism, local business, population, administration and other stakeholders;
3. The connection between the development of tourism and the sustainable development of the environment (taking into account the development interests of its constituent parts - natural, anthropogenic and natural-anthropogenic);
4. The interconnected system of tourism and environment sustainable development (the impact of the field on geographical systems and the impact of the environment on the development of tourism)

Today, agritourism is one of the dynamically developing directions of the world tourism industry. The growing popularity of agritourism is of great interest to the natural environment, which relies on the high level of agricultural cognition of people in the world.

As scientist Kandampul explains, tourism is a unique product consisting of tangible and intangible monuments that encompasses everything that allows tourists to gain experience. There are many forms of tourism, for example, such as eco-tourism, cultural tourism, gastronomic tourism, wine tourism, agrotourism, rural tourism and others.

Sharpley notes that numerous destinations have experienced instant, unplanned, and uncontrolled development. All this has led to various negative economic, social and environmental problems. Other

researchers, such as Gibson Bark and Franz, Cockerell, Leontidou, Evan, Campbell and Stonehouse, pay a "tax" in exchange for the development of tourism, in terms of the deterioration of the natural and social environment of the destination. Other researchers, such as Mill and Morrison, also focus on the detrimental effects of tourism. They emphasize infrastructure that may not be able to cope with the excess number of tourists. In their view, tourism, in turn, leads to a change in social values and the loss of local customs, traditional behaviors and standards of conduct. This is due to the fact that the locals are beginning to imitate the lifestyle of tourists. In addition, with the development of tourism, the number of criminals increases, as well as the likelihood of losing their own language or and changes in it (for example, the introduction of English and French terms), therefore, there is a risk of losing the original attractiveness of the area.

Destinations are at risk of losing traditional industries and local natural products, which may be replaced by mass-produced imported goods that have no authenticity. Tourism also affects the natural environment. An attractive natural environment can be spoiled by the development of excessive tourism, the same overture tourism, which can damage the flora and fauna of the area, cause waste disposal problems and put pressure on water supply. In addition, it can create more air and ground pollution by increasing congested facilities, cars, buses and air traffic.

Methodology and Research Description

Within the framework of the dissertation research in 2017-2021, studies were carried out to study agrotourism as a powerful and effective component of sustainable development of tourism business and to create a conceptual framework for the Shida Kartli region. They are based on the processing of primary and secondary information; Thus, quantitative data and program documents of Georgian government agencies (Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, Ministry of Public Registry, Environment Protection and Agriculture, National Tourism Administration, National Wine Administration), National Statistics Service and various publications are used in the work. Also, researches of international organizations working in the field of tourism and agriculture have been processed, data has been requested from all four municipalities of Shida Kartli and local organizations).

Both main sources of data in the field of tourism - primary and secondary - are used in the thesis. Primary research is related to the collection of primary data to solve a problem and secondary research is related to data already collected for other purposes. Both main types of research are used in the analysis of secondary information in the paper, namely both scientific and research literature - 326 in total.

The quantitative research method was chosen because during the quantitative research the research process will be conducted in such a way that the research question will be heard in such a way as to collect quantitative data (or qualitative data that can be converted into a countable form). Such data were processed using statistical analysis methods. In conducting quantitative research, a research instrument such as a mass survey was selected. The research consisted of the following steps: development of a research hypothesis, development of a structured questionnaire, research of the target groups, data processing and presentation of the research report.

The qualitative research method was chosen because during its use the research process will be conducted in such a way that the research question will be heard in such a way as to collect qualitative data (data that cannot be quantified and / or measured - various texts, impressions, opinions through surveys or interviews). Etc.). In-depth interviews were conducted mainly on the basis of "open" questions, ie questions that do not offer possible answers to the respondents. When answering such questions, respondents are given complete freedom to express their opinions, the researcher in no way "pushes" them to answer certain categories. Qualitative research was based on the principle of the snow team, each subsequent expert was selected on the basis of a previous expert. In total: 14 local and 15 foreign experts, 7 business entities were interviewed.

Research Results

Scientific and practical significance of research:

The paper analyzes various definitions of agritourism activity, and based on their analysis, a summary definition is given; This paper is the first

attempt in Georgia, where agrotourism and sustainable development of tourism business are discussed at the scientific level; In the paper, agrotourism is discussed in terms of the component of sustainable development of tourism business; The agritourism resources of Shida Kartli and their potential have been studied; The main socio-economic indicators of agricultural production and the dynamics of agricultural farming in Shida Kartli region are presented; Facilitating and hindering factors for the development of agrotourism in Shida Kartli are analyzed; The level of readiness of entrepreneurs/business entities of the region to engage in agritourism business has been investigated; A survey of entrepreneurs involved in agrotourism and existing and potential visitors (local and foreign tourists) in Shida Kartli region has been carried out; The influence of agrotourism on the socio-economic development of the region is analyzed; For Shida Kartli region, the probable types of agritourism services and products that agritourism facilities can offer to visitors are presented.

Based on the analysis of the scientific theoretical base and the results of the sociological research, a conceptual framework for the sustainable development of agrotourism in the Shida Kartli region has been developed, which enables the development of agrotourism to take place within the framework of the sustainable development of the tourism business. The mentioned conceptual model can be adapted for other regions as well. Recommendations have been developed, which should be taken into account in other regions of Georgia, as well as by agritourism facilities in different countries.

Scientific findings

The term "agri-tourist" was first introduced into the Georgian academic field in the thesis, where, based on the research conducted, it is defined as an individual who visits a specific region to enjoy the services provided by an agritourism establishment.

The analysis of secondary data also revealed that sustainability is sometimes a marketing gimmick rather than a core component of the business and destination strategy, resulting in negative outcomes.

Agritourism Clusters and networks play a particularly important role in the development of agritourism, especially in regions with limited resources.

Agritourism is a true agricultural experience on working farms. Sometimes facilities in rural areas that are not farms call themselves agritourism when they are not. Therefore, when creating a conceptual framework, what is an agritourism facility should be clearly defined.

Agritourism is viewed as a potential solution to reduce migration, create rural employment, and diversify local economies. It can have a positive impact on both local economies and communities, provided there is demand for agritourism products and services. In Georgia, there is indeed a growing demand for agritourism, as confirmed by quantitative research. Therefore, promoting agritourism is crucial for the regions of Georgia, particularly Shida Kartli, which possesses the necessary resources for its development. Additionally, the region faces significant challenges, such as high unemployment and population migration, especially in rural areas. This issue is particularly acute in Shida Kartli, as many of its villages are located near the conflict zone, forcing some residents to leave their homes.

In the scientific space, there are many opinions regarding the sustainable development of agrotourism and its importance, as revealed in the discussed secondary information, part of the scientists consider it as an instrument of sustainable development, part as a mechanism, in the dissertation, it is presented as a component of sustainable development. It was interesting to share the opinion of the experts, how they consider this formulation. The survey revealed that the majority of experts consider it as one of the components and not the only alternative. It is worth noting here the position of one of the experts, who noted that agrotourism is indeed one of the sustainable directions of tourism, because it is not focused on mass tourism, but on individual tourism, on the local community and their development, which in itself is responsible for the world's sustainable goals. However, it is important to choose the right form of management, determine the balance point of supply and demand, take care of the environment and take into account other important factors. This is where the necessity of having a conceptual framework is confirmed, so that the development of agrotourism responds to the requirements of sustainable development and develops correctly and not chaotically. It is also worth noting the opinion of another expert, who noted that agrotourism can be the main

driver for some regions, but in some cases, it is only part of the overall strategy for the development of local/regional tourism.

Research has revealed that rural tourism and agritourism have quite a lot in common. One major difference is that agritourism takes place on a farm and/or has close ties to agriculture, while rural tourism does not necessarily have to be related to agriculture.

Agritourism can exist within urban farming, so it is not necessarily part of rural tourism, although it often is.

Sustainable agritourism can not only help revitalize local economies and sustain small businesses, but also preserve what makes Georgia and Shida Kartli different, from gastronomy to natural wonders. In the end, it can promote better production, create a better environment and a better standard of living for residents and small entrepreneurs in the region.

In the thesis, on the example of Shida Kartli, sustainable agrotourism is established as a new field/scientific direction and is considered the main component of sustainable development.

The results of the research in relation to agrotourism and rural tourism on the example of the Shida Kartli region change the existing scientific approach and confirm that according to the current reality, it is difficult to draw a border between agrotourism and rural tourism. In relation to the status (it is possible to be located among them in the capital); However, in order to be granted the status of a rural tourism destination, it is necessary for the facility to be located in a relevant administrative unit, namely, a township or a rural area. In addition, for an agritourism facility, tourism should be only an additional and not the main source of income.

The results of the research also change the existing scientific approach to a separate fundamental issue, in particular, it is possible to develop a definition of agrotourism tailored to the example of a specific region and then adapt it to the agrotourism development strategy. A similar practice can be used in relation to granting the status of an agritourism object, and the granting of the status is carried out on a regional basis, based on an individual approach.

In the conceptual framework developed in the thesis, the new elements are presented, which complement the theoretical value system with practical elements and In terms of agrotourism, it offers an approach that allows agrotourism to become a component of sustainable development.

Based on the theoretical material studied in the paper, the assessment presented in relation to the definition of sustainable agrotourism allows a new interpretation at the international level.

The term "agro-tourist" was introduced into the Georgian academic space through the dissertation, which will be studied as an independent variable in the statistical data of different countries. Adopting the definition of "agro-tourist" in Georgia will create an opportunity to use it in statistical data.

The use of the definition of sustainable agrotourism introduced in the work in the legislation will contribute to the solution of the existing theoretical and practical problem regarding the granting of the status of a sustainable agrotourism facility.

The practical activities specified in the paper will contribute to the development of sustainable agrotourism and the solution of practical problems for local entrepreneurs, in terms of offering services at the agrotourism destination.

The proposed conceptual framework will help address the existing issues in Shida Kartli at the local level. Theoretically, it provides a conceptual model based on scientific research, which, if put into practice, can resolve the practical challenges not only in Shida Kartli but also in other similar regions.

Based on the results of the research, a new field direction was formed, which contains a theoretical and practical value system and gives the possibility of its adaptation. At the same time, it presents a sustainable the development potential of agrotourism and outlines new prospects for the development of Shida Kartli region.

The scientific innovations presented in the work, including the introduction of new terms, clarification of definitions, development and analysis of factors, will contribute to the use of both locally and internationally from an academic and practical point of view.

Conclusion

Based on the relevant methodological analysis of scientific and theoretical material, as well as the findings from the sociological studies conducted, the objectives of the dissertation have been achieved, and the hypotheses have been validated. Specifically, it has been confirmed that:

1. When resources are properly utilized, agritourism serves as a key component of sustainable tourism business development, which should be underpinned by a solid conceptual framework. The framework we have presented, based on the research conducted, includes:
 - The framework consists of interconnected factors that collectively contribute to the sustainable development of the agritourism business. These factors include: legislation, tax incentives, tourism networks, raising awareness among the local population, state grants and initiatives, and a strategic plan for the development of agritourism in the Shida Kartli region. Additional factors encompass infrastructure improvement, support for retraining programs, the establishment of sustainability assessment indicators, and the region's lifestyle and characteristics—addressing key issues such as visitor safety due to proximity to conflict zones, and promoting resort and high-altitude areas. Furthermore, the framework highlights the region's natural attractions, folk craft traditions, local cuisine, the promotion of locally produced goods, the development of accommodation facilities, and the introduction of agritourism services tied to agricultural activities.
 - Ensures the development of agrotourism, revitalization of the local economy and encouragement of small businesses, which leads to the improvement of the living standards of the local population.
 - Contributes to the proper use of resources and the preservation of Georgia's identity, from gastronomy to natural wonders; Contributes to the protection of tangible and intangible cultural heritage and the preservation of traditions.
 - It will strengthen the intercultural interaction between socially heterogeneous groups, as well as lead to an increase in the value of the region, ensure the return of young people to rural areas and family businesses, the exchange of information between generations and the continuous transmission of traditions related to agriculture from generation to generation.

- Confirms the necessity and importance of sustainable development of agritourism business.
- The development of sustainable agrotourism in the region is influenced by its characteristics, availability of resources and legal regulations.
- Chaotic development of agrotourism, without a conceptual model, legislation and regulations has a negative impact not only on tourism but also on the sustainable development of the region.
- Sustainable development of agrotourism will allow us to reduce the negative effects on the environment, including those caused by agricultural activities, to promote the transmission of rules and traditions related to farming from generation to generation and sharing with visitors.
- Agritourism has been positively assessed in terms of impact on the local economy and population.
- In the tools that can be used to develop sustainable agrotourism, state involvement and legal regulations were distinguished.
- According to the carried out qualitative research, it is consistent with agrotourism and rural tourism and it is considered as a way to preserve the uniqueness of the region, the same is confirmed by the review of scientific literature.
- Shida Kartli region has a great potential for the development of agrotourism, which is almost untapped. As the conducted research revealed, the development of agrotourism in Shida Kartli is hindered by:
 - Lack of relevant knowledge and experience, including in relation to sustainable tourism and agritourism.
 - Absence of local tourism development strategies and planning of marketing campaigns, both at the local and national level.
 - The sustainable development of agrotourism in the Shida Kartli region is hindered by less diversification of agrotourism products, which creates a gap between demand and supply.
-
- The results of the scientific-theoretical material and the conducted sociological research prove that:
 - There is no single definition of agritourism and it is individual for every country (in the case of the USA, even at the state level).
 - Every country's experience is unique and tailored to the country's interests and potential.

- According to international experience, only the law on agrotourism cannot regulate agrotourism and it needs a complex approach. Both at the local and central government levels.
- Rural tourism and agritourism have a lot in common. One of the main differences is that agrotourism includes farming activities and/or it is closely related to agriculture, while agrotourism is an additional source of income for its owners and can also be located in urban farms, while rural tourism does not necessarily have to engage in farming and agrarian activities. , in order to occupy it, it is necessary to be located in a rural area, to offer certain types of services to visitors and to use local natural products. Despite such differences between them, as the research revealed, in some cases they are considered together, and in some cases agrotourism is considered as a part of rural tourism. On the example of Georgia, it is difficult to draw a sharp line between them.
- Agritourism business is one of the most important challenges of tourism business development in the contemporary tourist market, and its development takes place in many countries of the world, with different mechanisms (tax regulations, legislation, strategies, conceptual models, creation of networks, etc.) and measures, which cannot be said about Georgia. .
- The Kakheti region is one of the strong competitors for Shida Kartli, however, the analysis of the main socio-economic indicators of agricultural production and the dynamics of agriculture in the Shida Kartli region proves that it is one of the advanced regions in Georgia, and this is a prerequisite for the development of agrotourism and emphasizes its potential.
- Shida Kartli region has diverse resources for the development of agrotourism to gain a competitive advantage. The available resources in the region allow to diversify supply and create agritourism products: on the basis of fruit-growing, wine-growing, beekeeping and other activities, and in the tourism product, agricultural activities should be combined with cooking, folk crafts and other tangible and intangible cultural heritage. Shida Kartli region is distinguished by the abundance of historical and cultural monuments - 269 objects (Khasuri municipality: 72; Karel - 45, Kaspi and Gori 76-76), which is a favorable condition for the development of tourism in this region.
- The competitive advantages of Shida Kartli are: proximity to the capital; local wine (eg Athenian); climatic conditions; cultural

monuments; local cuisine; developed agriculture; Traditional craft culture.

- Among local visitors, Shida Kartli ranks second after Kakheti region in terms of agrotourism development potential. The same results were revealed in the survey of local experts, which is due to the greater promotion of the Kakheti region and the development of the tourist infrastructure.
- In the conditions of sustainable development of the agrotourism business, the agrotourism facility in the Shida Kartli region should offer visitors:
 - Educational activities: providing information about sustainable development; Introductory tours of existing and historic farms; Offering different types of educational-cognitive activities (honey extraction, cheese extraction, planting flowers, harvesting, etc.);
 - Guest-hospitality services: accommodation on the farm territory in various forms (tents; it is possible to have a small guest house with several rooms, etc.); A catering facility that uses local natural products;
 - Direct sales: of natural products produced by own and other local entrepreneurs and sale of local, handmade items;
 - Entertainment: Degustations and testings; Organizing festivals and other types of events in the open air.
- There is little access to financial resources for start-up business operators, which is due to non-compliance with the conditions of grant competitions.
- Needs, attitudes and beliefs towards agritourism services and products differ between local and international visitors.
- Local visitors have little information about the services and products that Shida Kartli region can offer.
- The research showed, that when comparing international visitors to local visitors, they have a better perception of agritourism and have formed the right expectations for the agrotourism facility's service and agrotourism products, which can be said to be unambiguously derived from their experience.
- The analysis of all four groups (local, international, visitors with and without experience) revealed that there are factors that influence the decision of all of them in the same way (eg: location, price, quality, etc.). However, there are factors on which experienced local and international visitors have different attitudes.

- Factors affecting local and international visitors are grouped according to different variables, which are logically connected to each other, for the user waiting for comfortable accommodation, at the same time, other tourist infrastructure is important, as well as distance, price and location.
- As a result of the factor analysis of local potential visitors, it was revealed that potential customers also select agrotourism facilities variables were grouped according to priority. For them, one factor group includes safety, friendly environment, ecology, infrastructure and food offer on the farm.
- As a result of the factor analysis of potential international visitors, it was revealed that in the presented factor model, different types of variables are united in different groups, and for a potential international visitor, one factor group includes both agritourism activities and environmental conditions, while the second group presents location, price and quality mark.
- Differences observed between the two gender groups among international visitors were only found for 5 variables (price, distance, infrastructure, comfort and small zoo variables), indicating that there are no significant gender differences.
- As a result of the factor analysis of the customers with the experience of staying at the local, agritourism facility, it was revealed that price and distance are equally important for customers when making a decision.
- Based on the analysis of the 4 age groups presented among foreign visitors, it can be said that the most active age group at the agritourism site is represented by consumers in the age group of 26-35 years, and having a quality mark was found to be almost equally important for all age groups.
- As a result of the analysis of age groups among local visitors, it was revealed that agritourism activities are most important for age groups between 46 and 55 years old.
- As a result of the factor analysis of local potential visitors, 7 factors were identified in the factor model (fruit picking, following various processes, tours, exhibitions, seedlings possibility to buy, tastings, possibility to set up a tent). The presented factor analysis confirms that the approaches of potential visitors are different from the approaches of existing visitors, although they have similarities in certain variables, for example, such as price.

- For international visitors traveling with children, the presence of nearby food establishments and good infrastructure are important, while cultural activities and the location of the agritourism facility were found to be important for visitors who do not have children.
- When analyzing the number of children among local consumers, it was revealed that the variables that unite all groups and are significant for everyone are tastings, monitoring of various processes, safety and friendly environment, which emphasizes the educational-cognitive load of the agritourism facility.
- Based on the analysis of the income between foreign and local visitors, it was revealed that consumers who have an income of more than 4001 euros in the case of a foreigner and up to 3001-4000 GEL in the case of a local are the most active in relation to agrotourism activities, that is, the more income a person has, the more Motivated to use more services and spend money.

Recommendations

Based on the conclusions presented in this chapter, recommendations were developed as a result of the research for the sustainable development of agrotourism, namely:

- It is recommended to adopt a collaborative cluster approach to agritourism development at the regional level.
- Attention should be given to ensuring the quality and sustainability of agritourism products through the following measures:
 1. The use of energy-efficient technologies.
 2. The promotion of organic farming practices.
 3. The reduction of pesticide use.
- Conducting research on the needs and expectations of visitors to better meet their desires. This involves maintaining continuous communication with them, building a database, and providing updates on news and events. Additionally, it includes identifying the target market segments.
- Establishing legislative regulation for agritourism at the state level, including defining the status of agritourism sites. At the regional level, further regulation can be implemented through resolutions and strategic plans.

- If the current draft law on agritourism is not passed, Georgia could consider adopting Latvia's approach by incorporating a definition of agritourism into the existing tourism law.
- It is recommended to establish a clear definition of rural tourism, distinguishing it from agritourism. In this regard, the experience of the United States could be applied, where agritourism establishments are permitted to operate in urban areas, unlike rural tourism, which is restricted to rural settings.
- It is desirable to share the experience of Slovenia regarding the categorization of residential apartments at the regional level;
- It is important to share Italian experience and create online platforms that will connect entrepreneurs and agri-tourists, which will eliminate the "gap" between them;
- It is desirable to share the experience of the United States of America, to separate agrotourism in tourism statistical data, which will have a great impact on data processing and the study of socio-economic benefits of agrotourism at the scientific level;
- Creation of clusters, associations and unions at the local and regional level, as well as close communication with state and private organizations working in the direction of tourism;
- Unification of agritourism products and services of Shida Kartli under a single umbrella - creation of a network that will facilitate joint interests, planning of marketing events.
- As the research revealed, it is desirable for the region to offer “agri-tourists” a complex tourism product, which will combine, as a visit to agritourism facilities, also involvement in agritourism activities, accommodation and meals;
- It is desirable to develop agrotourism promotion strategies based on the study of the potential of the region and integrate the presented conceptual model.